



ANASTAS BEZHA 

Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar,
Történelemtudományi Doktori Iskola

Engedmények a békéért

Bécs és Róma titkos tárgyalásai 1914. július és 1915. május között

Bevezetés

A 19. század első negyedére a régi gyarmattartó birodalmak (Spanyolország és Portugália) visszaszorulóban voltak. Az így kialakult hatalmi vákuum eredményeként új geopolitikai rend jött létre; a gyarmatosítás második hullámában az európai gyarmatosító hatalmak sokkal gyorsabb ütemben terjeszkedtek.¹ Különösen az első világháborút megelőző három évtizedet kell megemlítenünk, nemcsak azért, mert a nagyhatalmak gyorsan és agresszíven bővítették gyarmatbirodalmukat, hanem azért is, mert ennek következtében új diplomáciai minták jöttek létre Európában. David K. Fieldhouse brit kutató szerint az általa „gyarmati felosztási időszaknak” nevezett periódus középpontjában Németország 1884–1885-öt követően hirtelen megnövekedő gyarmatigénye állt. Bismarck a gyarmatokat differenciálatlan gyalogoknak tekintette a diplomácia sakkjátlóján, amelyeket bármely nagyhatalom szabadon felhasználhat alkudozásaik során. A német kancellár azáltal, hogy a gyarmati vitákat kétoldalú vagy nemzetközi tárgyalásokra terelte, a gyarmatokra szinte tőzsdén adható-vehető áruként tekintett, egyben olyan precedenst teremtett, amit ezután senki sem hagyhatott figyelmen kívül.²

A Bécs és Róma között 1914–1915-ben folytatott titkos tárgyalások hasonló diplomáciai mintát követtek, egyben a két ország között az albán területek feletti gyarmati ellenőrzésért folytatott majdnem fél évszázados, nem hivatalos küzdelem zárófejezetét jelentették.³ A versengés kezdetén a Monarchia pozíciói voltak kedvezőbbek a még az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt álló albán területeken, köszönhetően a *kultuszprotektorátus*ból származó vallási és politikai előnyöknek.⁴ Elbizakodottsága vagy a *quieta non movere*⁵ sa-

¹ 1800 és 1878 között Európa 1,68 millió km²-nyi területre formált igényt, 1914-ig további 2,24 millió km²-nyire. 1800-ban az európai hatalmak által birtokolt területek (beleértve a korábbi gyarmatokat is) a Föld felszínének 55%-át foglalták el, 1878-ban 67%-át és 1914-ben 84,4%-át. Fieldhouse: *The Colonial Empires*, 178.

² Fieldhouse szerint: „a felosztás lényege abban állt, hogy egy közép-európai államférfi kontinentális eljárási módszereket kényszerített a tengeri hatalmakra, akik eddig a gyarmatokat különleges területülként kezelték”. Fieldhouse: *The Colonial Empires*, 207–210.

³ Csaplár-Degovics: *Austro-Hungarian Colonial Ventures*, 267–304.

⁴ A kultuszprotektorátusi jogkör azon törvényes jogok egyikét jelentette, amelyeket a Habsburgok az Oszmán Birodalommal vívott háborúk és (az 1615-ös bécsi, az 1699-es karlócai, az 1718-as pozsareváci, az 1739-es belgrádi és az 1791-es szisztovói) békeszerződések, valamint az 1815-ös bécsi kongresszus eredményeként gyakorolták. A kultuszprotektorátus jogkörét közvetlenül a helyi Habsburg konzulok és a konstantinápolyi nagykövetek gyakorolták. Ezt az elsősorban világi szerződéseken alapuló jogot a Vatikán 1837-ben ismerte el, majd 1855-ben pápai konkordátum ratifikálta. Az albán területeken 1910 körül a protektorátus védelme alá mintegy 220 intézmény tarto-

járatos értelmezése miatt azonban Ausztria–Magyarország politikai értelemben nem tudta kiaknázni meglévő előnyét. Ez a kudarc az oszmán uralom roskadozásával együtt megteremtette annak feltételét, hogy egy újabb ellenséges hatalom jelenjen meg a félszigeten: Olaszország.

Az olasz állam nem ápolta barátságos viszonyt északi szomszédjával: Róma az Osztrák–Magyar Monarchiát nemezisének tekintette, amely az olasz egyesítés útjában áll.⁶ Lombardia és Velence elvesztése után Bécs pedig a legmélyebb gyanakvással tekintett az ellene irányuló olasz irredenta törekvésekre.⁷ Ez a „savanyú” kapcsolat azt követően sem javult, hogy Olaszország 1882-ben a hármasszövetség tagja lett. Épp ellenkezőleg, a két ország közti gyanakvás a hármasszövetség 1887-es megújítása előtt tovább fokozódott, és a hírhedt VII. cikkely megfogalmazását eredményezte, amely a következő ötven évre a Monarchia és Olaszország közé dobta a viszály almáját.⁸ A cikkely aláírásával (ironikus módon) a két szövetséges egymás potenciális ellenfelévé vált a Balkán-félsziget feletti, az oszmán uralom megszűnését követő gyarmatszerző osztozkodáskor.⁹

1887 és 1895 között sem a Monarchiának, sem Olaszországnak nem volt valódi esélye az Oszmán Birodalom albánok lakta területei feletti ellenőrzés megszerzésére, ezt sem a nemzetközi körülmények, sem saját belpolitikai problémáik nem tették lehetővé. Miután az olasz gyarmatszerző törekvések a Magreb térségében (1880) és Etiópiában (az 1895-ös katasztrofális aduai csata után) egyaránt meghiúsultak, az Adria-tenger keleti térségének meghódítását követelők hangja felerősödött, lassan a forráspontig hevítve a feszültséget.¹⁰ A Habsburgokat ugyancsak felbőszítette olasz szövetségese, különösen miután a *mare nostro* eszményét az olasz külügyminisztérium kifecsegte a sajtó nyilvánossága előtt,¹¹ vagy amikor bejelentették, hogy Umberto király örököse a montenegrói király leányával köt házasságot.¹²

Az 1896-os krétai lázadás és a Balkán feletti oszmán uralom azonnali összeomlásának lehetősége Bécs számára végre nyilvánvalóvá tette, hogy riválisai (különösen Olaszország) egyre növekvő aspirációinak kordában tartására konzervatív *status quo* politikája elégtelen – ha nem egyenesen idejétmúlt – mód. 1896 decemberére Agenor Gołuchowski gróf külügyminiszternek újra kellett gondolnia azt a politikát, amelynek segítségével a Monarchia

zott, köztük 131 plébánia. A kérdésre részletesen lásd: Deusch: *Das k. (u.) k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet*, i. m.

⁵ Ausztria–Magyarország politikája az albán területeken 1896-ig a *status quo* elvére épült, a kulturális protektorátus leple alatt a „békés” gazdasági és politikai behatolás reményében. Prela: *Mbi politikën Austro-Hungare në Shqipëri në çerekun e fundit të shek. XIX-të*, 210.

⁶ MacMillan: *The war that ended peace*, 222 (epub).

⁷ MacMillan: *The war that ended peace*, 222.

⁸ A cikkely értelmében, az Oszmán Birodalom kárára Ausztria–Magyarország az Adria-tenger térségében vagy az Égei-tengeren gyarapodhatott területtel, Róma pedig (pontosan meg nem határozott) kárpótlásra tarthatott igényt. Schanderl: *Die Albanienpolitik Österreich–Ungarns und Italiens 1877–1908*, 57.

⁹ Pribram: *Die politischen Geheimverträge*, 44.

¹⁰ Csaplár-Degovics: *La rivalita fra l'Italia e l'Impero Austro-Ungarico concernente l'Albania (1878–1912)*, 225.

¹¹ Az olaszok gyakran panaszkodtak arra, hogy az Adria-tenger nyugati partja lapos és sáros, kevésbé védett, és csak kevésbé alkalmas kikötésre. A keleti partokon Olaszország ezért leginkább jó természetes kikötőkre aspirált, amelyeket mély és tiszta tengerek vettek körül. MacMillan: *The war that ended peace*, 222.

¹² MacMillan: *The war that ended peace*, 222.

geopolitikai helyzetét biztosítani lehet a félszigeten.¹³ Tervei között szerepelt egy független albán fejedelemség létrehozása osztrák–magyar protektorátus alatt és a kultuszprotektorátus politikai instrumentalizálása révén;¹⁴ az osztrák–magyar politikai entitásnak elrettentésül kellett szolgálnia az olasz expanzionista tervekkel és a szláv dominanciával szemben egyaránt. Azért, hogy mindez életképes legyen, Gołuchowski két diplomáciai egyezmény kötésére kényszerült a Monarchia riválisaival: Oroszországgal 1897 áprilisában¹⁵ és Olaszországgal 1897 novemberében.¹⁶

A megbeszélések az olaszokkal különösen nehéznek bizonyultak. Habár elvben mind a Monarchia, mind Olaszország egyetértett egy független albán állam stratégiai fontosságával, egyik fővárosban sem akarták az Albánia feletti ellenőrzést átengedni a másik félnek. Elkerülendő a diplomáciai patthelyzetet, a két szövetséges sajátos felosztási megállapodást kötött, amit a kortársak a *noli me tangere* politikájának neveztek el.¹⁷ Hivatalosan mindkét

¹³ 1896. november 17. és december 23. között három titkos konferenciát szerveztek a *Ballhausplatzon*, melynek eredményeként egy memorandumban fogalmazták meg az osztrák–magyar délkelet-európai külpolitikával kapcsolatos új álláspontot. Az „Eine energische Aktion” címmel a közös külügyminiszter, Agenor Gołuchowski gróf által vezetett titkos ülések egy független Albán Hercegség létrehozását javasolták. A külügyminisztérium hagyományát követve a konferenciákat titokban tartották, különösen a téma érzékenysége miatt. A minisztérium álláspontjáról a többi kormányzerveket, így az érintett parlamenteket és kormányokat egy későbbi időpontban hivatalos úton tájékoztatták. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA) Politisches Archiv (a továbbiakban: PA) I/473.

¹⁴ A kultuszprotektorátus átpolitizálására javasolt első lépések között szerepelt egy propagandagépezet létrehozása az albán vilajetekben, annak terjesztése érdekében, hogy Ausztria–Magyarország nem vágyik területszerzésre az említett területeken. A cél az volt, hogy népszerűsítsék azt az elképzelést, miszerint a Monarchia „az albán nép támogatója és védelmezője az Oszmán Birodalom bukása esetén, [...] mert [ez az akció] nem arról szól, hogy mi megszálljuk a földjüket, hanem hogy megvédjük őket és segítsünk létrehozni egy autonóm Albániát”. HHStA PA I/473, Fol. 175–181.

¹⁵ Oroszország ígéretet kapott, hogy bármi történjék is, a szorosok zárva maradnak a Fekete-tengerre érkező külföldi hadihajók előtt. Eközben Ausztria–Magyarország úgy értelmezte, hogy a megfelelő időben elcsatolhatja Bosznia-Hercegovina és Szandzsák területét. Ráadásul Shkodra területétől Ioannináig független albán fejedelemség jött volna létre (ahol a Monarchián kívül más hatalom nem rendelkezhetett volna fennhatósággal), míg a többi oszmán területet a balkáni államok között osztották volna fel. Příbram: *Die politischen Geheimverträge*, 78–82.

¹⁶ Számos megbeszélés után a miniszterek 1897. november 9-én szóban megállapodtak abban, hogy amíg csak lehetséges, mindkét fél támogatja a balkáni *status quo* fenntartását. Az oszmán uralom felbomlása esetén azonban az adriai hatalmakkal összehangolt megoldást kellett volna találniuk egy privilegizált helyzetű albán tartomány megszervezése érdekében a birodalom határain belül, vagy közösen kellett volna létrehozniuk egy autonóm albán államot. Příbram: *Die politischen Geheimverträge*, 83–85.

¹⁷ „Nem magának Albániának van jelentősége, hanem tengerpartjainak és kikötőinek, amelyek Ausztria vagy Olaszország számára, ha bármelyik fél birtokolná, biztosítanak a vitathatlan katonai tengeri fölényt az Adrián. Jelenleg Olaszország sem engedheti át ellenőrzésüket Ausztriának, sem Ausztria Olaszországnak, és ha bármelyikük ezt követeli, a másik mindenképpen ellenezza. Ez a helyzet logikája. Ezért a két állam a békét és a szövetség megőrzését részesítve előnyben és őszintén óhajtván azt, mindketten lemondtak Albánia esetleges megszállásáról a status quo felborulása esetén. Amint azt Gołuchowski gróf korábban mondta, ha Ausztria és Olaszország barátságot és békét akar, Albániának mindkettejük érdekében *noli me tangere* kell, hogy legyen.” Idézet Tommaso Tittoni olasz képviselő, későbbi külügyminiszter és miniszterelnök 1904. május 18-i képviselőházi beszédéből. A beszéd teljes szövege elérhető: <http://storia.camera.it/regno/lavori/leg21/sed527.pdf> (letöltés: 2022. december 5.)

fél a *status quo* megőrzését és a be nem avatkozás politikáját vallotta, de nem hivatalosan veszélyes versenyfutásba kezdtek a területért.¹⁸

Az egyezmény egészen a Balkán-háborúk kitöréséig érvényben maradt. Attól tartva, hogy az albánok lakta területek a Balkán-koalíciót alkotó államok kezébe kerülnek, Bécs és Róma még egyszer utoljára szövetkezett egymással az 1912–1913-as londoni nagyköveti konferencián. Közös fellépésük eredményeként sikerült megőrizniük befolyásukat, a konferencia pedig döntést hozott a független albán fejedelemség létrehozásáról – sokkalta kisebb és gyengébb formában, mint ahogyan azt a Monarchia és Olaszország vagy éppen maguk az albánok elképzelték.¹⁹ Albánia, Európa utolsó diplomáciai kísérlete a béke megőrzésére elbukott. Az ország és a nemzetközi rendszer hónapokon belül káoszba fulladt a Közép- és Dél-Albániában kitörő két felkelés és egy belpolitikai puccs következtében.²⁰ Egyik nagyhatalom sem volt elégedett a londoni döntésekkel, a legkevésbé Olaszország és Ausztria–Magyarország. A Nagy Háború kitörése és a konfliktus első hónapjaiban folytatott diplomáciai tárgyalások lehetőséget biztosítottak a két rivális szövetséges számára, hogy egyszer és mindenkorra rendezzék a Nyugat-Balkán felosztását.

Diplomáciai kísérletek az olasz lojalitás megszerzésére – albániai engedmények révén

A világháború kitörése kínosan érintette a hármasszövetséget. Kötelezettségvállalásai ellenére Olaszország 1914. július 31-én deklarálta semlegességét. A *casus foederis* biztosította jogi kibúvókon túl²¹ a *Consulta* döntésének valódi okai máshol keresendők. Leginkább Nagy-Britannia belépése hatott sokkolóan az olasz döntéshozókra. A Mediterráneum térsége feletti angol–francia tengeri dominancia fenyegetően hatott az olasz partmenti és gyarmati területekre, a nyersanyagokhoz és a kőolajhoz fűződő fontos kereskedelmi érdekekre. Elkerülendő a fegyveres összetűzést, a sarokba szorított olasz vezetés visszalépett a központi hatalmak felé vállalt minden katonai kötelezettségétől.²²

¹⁸ Ekkor még csak harmadik szövetségesük, Németország volt tudatában a „noli me tangere” jelszó mögött folyó rivalizálásnak. 1900-ban Goluchowski német kollégája értésére adta, hogy Ausztria–Magyarország nem engedheti meg, hogy más hatalom telepedjen meg Albániában. Három évvel később, római útja során a német császárt III. Viktor Emánuel tájékoztatta arról, hogy Olaszországnak különös érdeke fűződik Albániához, mivel ellenőrzését élet-halál kérdésnek tekinti. Ezért az olaszok számára semmilyen idegen hatalom nem vehette át az albán területet, legkevésbé Ausztria–Magyarország. Prela: *Problemi shqiptar dhe politika austro-hungareze*, 114., 122.

¹⁹ A londoni tárgyalások eredményeként az ország elvesztette kulcsfontosságú lakott területeinek mintegy 50%-át (Koszovó, Dibra, Ipek stb.) és a teljes albán lakosság 30–40%-át. Elsie: *Historical Dictionary of Albania*. LIX.

²⁰ Erre vonatkozóan lásd: Heaton-Armstrong: *The Six Month Kingdom: Albania 1914*, i. m.

²¹ Róma azzal érvelt, hogy valójában nincs is *casus foederis*, mivel Ausztria–Magyarország korábban nem tájékoztatta Olaszországot szándékáról. Sőt, a szövetség védekező jellege miatt Olaszország nem ismert el kötelezettséget az aktív segítségnyújtásra, mivel Ausztria–Magyarországot és Németországot nem támadták meg, hanem azok maguk voltak a támadók. Lunn: *Austria in Dissolution*, 24.

²² 1914. augusztus 2-án kelt levelében San Giuliano márkai, olasz külügyminiszter arra kérte Avarna herceg bécsi nagykövetet, hogy emelje ki, kormánya támogatja szövetségesei ügyét. Ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy Olaszország semlegességre kényszerült, mert a háborúba való belépése „komoly fenyegetésnek tette volna ki tengeri városainkat, veszélyes politikai következményekkel országunkban, és a gyarmatok és az ott állomásozó csapatok elvesztését kockáztattuk volna. Még ennél is rosszabb, hogy ha az angol–francia haditengerészet megsemmisítette volna a flottánkat, és néhány évig haditengerészet nélkül maradtunk volna, így minden politikai és gazdasági érde-

Az olasz állam gazdasági és geopolitikai gyengeségein túlmenően a döntés meghozatalában a hármas szövetségen belüli diplomáciai törés is szerepet játszott. Róma Berlint és Bécsét július 24-én (ugyanazon a napon, amikor a Monarchia ultimátumot küldött Szerbiának) tájékoztatta arról, hogy csak a hármasszövetség szerződésének VII. pontjával kapcsolatos bizonyos feltételek módosítása esetén kész belépni a háborúba.²³ Az olasz javaslat, amit Riccardo Bollati nagykövét ismertetett Gottlieb von Jagow német külügyminiszterrel, az alábbi feltételek teljesülésétől tette függővé az olasz belépést: „Egyrésztől [Ausztria–Magyarország] átadja nekünk az olaszok lakta tartományai egy részét, cserébe azért, hogy Szerbia és Montenegró kárára szerez területeket; másrészt, elfogadja, hogy Olaszország elfoglalja Valonát (Vlora) és Dél-Albániát abban az esetben, ha a [Monarchia] megszállja Észak-Albániát.”²⁴

Leopold von Berchtold gróf visszautasította az olaszok kérését, kiemelve, hogy a VII. cikkely abban az esetben beszél területi kompenzációról, hogy ha az Oszmán Birodalom kapcsán módosul a *status quo*, és nem két független entitás esetében, mint Szerbia és Montenegró. Továbbá, a két ország elleni katonai invázió csak „időleges”, és nem jelent annexiót.²⁵ A Valonával és Dél-Albániával kapcsolatos olasz igényeket a *Ballhausplatz* nem kommentálta. Az osztrák–magyar külügyminisztérium nem azért vonakodott a válaszadástól, mert morálisan ellenezte volna az e fajta kompromisszumot (az 1913-as londoni szerződés értelmében mindkét állam garantálta Albánia semlegességét és területi integritását), hanem inkább bizonytalan volt, miként lépjen fel olasz nemzetiségű állampolgáraival szemben. Pallavicini János gróf, isztambuli osztrák–magyar követ megbízható információi szerint a *Consulta* tüzelte a Wilhelm zu Wied uralma elleni közép-albániai felkelőket.²⁶ Annak ellenére, hogy hangsúlyozták, „semmilyen módon nem akarnak előnyt szerezni Albániában”,²⁷ az olaszok „átmeneti inváziót” terveztek (ironikusan Berchtold érvelését használva fel ehhez) a londoni egyezmények betarttatása érdekében, miközben Ausztriát máshol kötötte le a világháborús front.²⁸ Érzékelve saját gyengeségüket és az esetleges szerbiai vereséget, a *Ballhausplatz* taktikusan megpróbálta megakasztani Róma törekvéseit: 1914. augusztus végére Bécs megvonta támogatását Wiedtől abban a reményben, hogy ezzel a közép- és dél-albániai lázadások egyik okát is eltávolítja. A Wiedtől (akire kezdetektől fogva az osztrákok marionett-bábujaként tekintettek) való elhatárolódástól a külügyminisztérium diplomatái azt is remélték, hogy az olaszokat eltéríthetik az albániai területi igényeiktől azáltal, hogy nagyobb politikai beleszólást engednek az ország irányításába.²⁹ Rómát azonban nem sikerült meggyőzniük.

Miután visszautasította a hadbalépést, az olasz kormány a félreérthetetlen *la neutralità compensata* (az ellensúlyozott semlegesség) taktikájával próbált nyomást gyakorolni szö-

künknek, valamint teljes pozícióknak a Földközi-tengeren és a világban tartós károkat okozva.” Ministero Degli Affari Esteri, Roma. I Documenti Diplomatici Italiani (a továbbiakban: DDI), 5/I, doc. Nr. 2.

²³ Ezt bizonyítja például az a levél, amelyet San Giuliano írt III. Viktor Emánuel királynak július 24-én, és amelyben a külügyminiszter a következő, Salandra által jóváhagyott magatartási irányvonalat javasolta. DDI, 4/XII, doc. Nr. 470, San Giuliano III. Vittorio Emanuele-nek, 1914. július 24.

²⁴ DDI, 4/XII, doc. Nr. 524, Bollati San Giulianónak, 1914. július 25.

²⁵ Lunn: *Austria in Dissolution*, 25.

²⁶ HHStA PA XIV/66, Pallavicini Berchtoldnak, 1914. július 20.

²⁷ HHStA PA XIV/68, Berchtold Méreynek, 1914. augusztus 4.

²⁸ HHStA PA XIV/66, Macchio Berchtoldnak, 1914. augusztus 27.

²⁹ HHStA PA XIV/66, Berchtold Macchióknak, 1914. augusztus 23.

vetségeseire. Kompromisszumot kísérelve meg az ország és a liberális-nacionalista elit pacifista orientációja között, Róma készen mutatkozott semlegesnek maradni addig, amíg Ausztria–Magyarország elfogadja eredeti követeléseit, vagyis az olasz kormány igényelte valamennyi olaszok lakta területet átadja Olaszországnak.³⁰ Az olasz ajánlat azonnal Ferenc József és Tisza István magyar miniszterelnök ellenkezésébe ütközött, akik semekkorra területet nem voltak hajlandóak átadni egy ennyire megbízhatatlan szövetségnek.³¹ A Monarchia megkérdőjelezte Olaszország semlegességének előnyeit, ugyanakkor mindazzal a veszéllyel is tisztában voltak Bécsben, amivel a *Consulta* ajánlatának visszautasítása járna. Burián István gróf, Berchtold utóda a külügyminiszteri poszton helyesen emelte ki, hogy a Monarchia legfőbb dilemmáját az jelentette, hogy „ebben a háborúban három nagyhatalomként szállunk-e szembe három, négy vagy kettő ellen”.³²

Amennyire nem volt hajlandó a Monarchia saját területéről tárgyalni, annyira más volt a helyzet Albánia kapcsán. Szeptember 5-én Arthur Zimmermann német külügyminiszter-helyettes arról győzködte Berchtoldot, egyezzen bele abba, hogy az olaszok megszállják Saseno szigetét, még akkor is, ha ez *de facto* a Vlora stratégiai kikötőjével kapcsolatos olasz annexió szándékok elfogadását is jelentette. Zimmerman emellett érvelt, hogy szükséges „Olaszországot jó hangulatban” tartani és „fenntartani a hármas szövetség [valójában meglehetősen illuzórikus] egységét”.³³ Nem mulasztotta el Berchtold figyelmét felhívni egy jövőbeni olasz–görög konfliktus értékére, mivel a görögök már deklarálták Észak-Epirusszal (vagy ahogyan ők fogalmaztak, Dél-Albániával) kapcsolatos területi igényüket.³⁴ A német szövetséges érvelését elfogadva Berchtold szeptember 6-án azon az alapon egyezett bele Saseno olasz megszállásába, hogy ez biztosítja az ország integritását más hatalmak inváziójával szemben (antant versus hármas szövetség).³⁵

Valójában Bécsnek nem sok eszköze volt az invázió megállítására, de remélte, hogy apóbb engedmények és diplomáciai lépések révén képes lesz megakasztani a Monarchia területe ellen irányuló olasz igényeket. 1914 októberében Berchtold nyíltan emellett érvelt, hogy kívánatos a Vlora elleni olasz invázió, mert az eltérítené őket Trentinótól, és Bécsnek „szemet kell hunyia a kérdés felett”.³⁶ Forgách János, a *Ballhausplatz* osztályfőnöke (ma: államtitkár) még ennél is tovább ment a német nagykövettel folytatott megbeszélésekor: ha Valonát át kell adniuk, akkor azt nem mint *ajándékot*, hanem a VII. cikkely alapján tett *kompenzációt* kell tekinteni.³⁷ 1914. október végére nyilvánvalóvá vált, hogy a *Ballhausplatz* hivatalnokainak nemcsak Albánia területi integritásának feláldozásával kell garantálnia a Monarchia területi integritását, de az inváziót diplomáciai tekintetben paritásos alapon kompenzációként tekintették egy osztrák–magyar balkáni területi terjeszkedés esetére nézve is.³⁸ A külügyminisztérium lépése ugyan elnyerte a németek helyeslését, de a hadse-

³⁰ Az igények a Trentino régióra, Trieszt városára, az Isztriai-félszigetre, Dél-Tirol egyes részeire, egyes dalmáciai és adriai szigetekre, valamint Albánia déli részére, köztük Vlora városára vonatkoztak. Lásd Guglielmo Imperiali londoni olasz nagykövet személyes feljegyzéseit ebben a kérdésben. Imperiali: *Diario 1915–1919*, i. m.

³¹ Rauchensteiner: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger-Monarchie*, 369.

³² Lunn: *Austria in Dissolution*, 30–31.

³³ HHStA PA XIV/68, Hohenlohe Berchtoldnak, 1914. szeptember 5.

³⁴ HHStA PA XIV/68, Berchtold Löwenthalnak, 1914. augusztus 31.

³⁵ HHStA PA XIV/68, Berchtold Hohenlohének, 1914. szeptember 5.

³⁶ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 29.

³⁷ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 29.

³⁸ HHStA PA XIV/68, Berchtold Macchióinak, 1914. október 9.

reg-főparancsnokság (*Armeoberkommando*, AOK) merev elutasításába ütközött, amely az invázió megállítására törekedett, de legalábbis katonai értelemben a paritás megteremtésére. Conrad von Hötendorf vezérkarában amellet érveltek, hogy Vlora elfoglalásával Olaszország az Otrantói-szoros teljes tengeri forgalmát ellenőrizheti, miközben a császári és királyi flotta kedvezőtlenebb helyzetbe kerül az olasszal szemben. Ennek elkerülése érdekében az AOK javasolta, hogy csak korlátozott számú olasz hajó tartózkodhasson a szorosban, és tiltsák meg Vlora megerősítését, hogy az ne válhasson az olasz hadiflotta bázisává.³⁹ Conrad kéréseit most sem vették figyelembe.

Annak ellenére, hogy a német és az osztrák fél is támogatta ezen „alapvető érdektség” megszerzését,⁴⁰ Róma nagyon lassan haladt az erőd elfoglalásával. Az olaszok megértették Bécs szándékát, hogy távol tartsák őket egy Dél-Albániával kapcsolatos görög–olasz vitától. Az olasz döntéshozók számára a legfontosabb kérdés továbbra is az maradt, hogyan haladhatnak előre a lehető legkevesebb erőfeszítéssel. A térséget a Balkán-háborúk kezdete óta fenyegették a görög *andartesek*, az orthodox albánokból és görögökből álló paramilitáris alakulatok. Legfontosabb céljuk az volt, hogy egy *fait accompli* invázió révén elérjék Dél-Albánia és Görögország egyesítését, amit Eleftheriosz Venizelosz görög kormánya is támogattott.⁴¹ Ioannina sikeres görög ostroma (1913) után az *andartesek* az egész térséget elfoglalták a Himara–Berat vonalától délre. A londoni konferencia során az Albánia déli határáról folytatott vitában a görög annexiós cél azonban az olasz fél ellenállásába ütközött, mert a *Consulta* a térségre mint saját történelmi érdekszférájára tekintett. A Róma és Athén közti vita jogi tekintetben a firenzei protokoll aláírásával ért véget (a helyszínt nem véletlenül választották⁴²) 1913. december 17-én; annak értelmében Észak-Epirusz az albán állam határain belül maradt, és ezzel továbbra is elérhető volt az olasz politikai érdekek számára.⁴³ Görögország, elkerülendő a nagyhatalmi tiltakozást, 1914 februárjában kivonult Albániából, de ezzel további konfliktusok magvát is elvetették. Két hét sem telt el, és 1914. február 28-án a görög kisebbség kikiáltotta Észak-Epirusz Autonóm Köztársaságot,⁴⁴ újabb provokációkat és támadásokat generálva ezzel; olyan macska-egér játékot, mint ami az észak-albániai szerb aspirációkhoz hasonlított.⁴⁵

Miközben az olaszok 1914 október–novemberében a Vlora elleni inváziót tervezték, a várost elfoglalták a görögök megszállta Gjirokastra és Korça prefektúrákból elmenekülő muszlim albánok.⁴⁶ Az általános káoszt tovább mélyítette, hogy a görög csapatok támadá-

³⁹ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 29.

⁴⁰ HHStA PA XIV/68, Berchtold Macchióinak, 1914. október 7.

⁴¹ Boeckh: *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg*, 114.

⁴² Firenzében volt az olasz vezérkar Katonaföldrajzi Intézetének a székhelye; itt készítették az új háttérképeket, amelyeket a hathatalmi „déli határhúzóbizottság” állapított meg a helyszínen. (A szerk. megjegyzése)

⁴³ Giannini: *La Questione Albanese*, 83–85.

⁴⁴ Stickney: *Southern Albania or Northern Epirus*, , 42.

⁴⁵ Csaplár-Degovics: *The Causes of the outbreak of World War I*, 25–86.

⁴⁶ A korabeli kevés albán tanúvallomás egyike szerint: „...a görög bandák, miután megszállták Gjirokastra és Korça prefektúráját, felfedték, megölték és lángba borították minden muszlim házat, akivel ott találkoztak, legyen az idős vagy fiatal vagy nő. A túlélés minden eszköztől megfosztott muszlim lakosság a biztos végzet előtt állt. Volt, aki belehalt tragikus sorsába, és néhányan Vlora felé futottak. Mivel az [a város] a nemzeti függetlenség bölcsőjének számított, olybá tűnt, hogy védett minden esetleges invázió ellen. Így sok családból álló karavánok ezrei árasztották el Vlorát. A város és környéke a túlvilági ítélet képzetéhez hasonlított. Ezek a szerencsétlen és nyomorult lelkek, a veszedelmek és a zord tél idején, fából készültek menedéket építeni. Az olajfák

sáról is terjedtek hírek. Tartva ettől a lehetőségtől, egy hetvenegy fős, vallási vezetőkől álló bizottság először az osztrák–magyar, majd az olasz konzulátustól kért segítséget. Vallomásaik szerint az olasz konzul meggyőzte a bizottságot: kormánya mindaddig támogatni fogja az albánokat, amíg írásban Rómától segítséget kérnek.⁴⁷ A humanitárius válság és Albánia területi egységének megőrzése hamis jelszavával Róma kezében volt minden érv, amire hivatkozva folytathatta a háromhatalmi szövetségesei által már korábban jóváhagyott inváziót. December 25-e reggelén háromszáz olasz tengerész kötött ki Vlora kikötőjében, amit később egy mesterlövész alakulat követett Emmanuele Mosca ezredes vezetésével. Az olasz konzulátus proklamációja szerint a lépésekre azért került sor, hogy „megvédjék az olasz állampolgárokat és az olasz kormány védelme alatt állókat, miközben élelmet és szállást biztosítanak a számukra”.⁴⁸ Másnap olasz tüzérségi erőket helyeztek el Saseno szigetén, amit október 14-e óta a görögök tartottak megszállva. A jelentések szerint a sziget két dombját egyházi és katonai ceremónia közepette Vittorio Emanuele és Elena névre keresztelték.⁴⁹

Vlora és Saseno szigetének olasz megszállása nem bizonyult elegendőnek, mivel sikerült Bécs megváltozott szándékainak megfelelően belerángatni Olaszországot egy görög–olasz szárazföldi konfliktusba, s a *Consulta* továbbra is kitarított a *la neutralità compensata* keretében megfogalmazott céljai mellett. Rómát felbátorította a Szerbia elleni három osztrák–magyar offenzíva sikertelensége (Cer, Drina és Kolubara menti csaták 1914 végén) és a Bécs és Bukarest közti tárgyalások eredménytelensége.⁵⁰ 1914. december végére és 1915. január elejére a hangulat a *Ballhausplatzon* új mélypontot ért el (ha nem éppen egyenesen defetista volt) a tekintetben, hogyan is egyezkedjenek az olaszokkal. Január 9-én úgy tűnt, Berchtold és bizalmasa, Forgách gróf meghajol az olasz nyomásgyakorlás előtt, és átengedi Trentinót Tirossal együtt Rómának.⁵¹ Karl von Stürgkh gróf osztrák miniszterelnök és Tisza ellenállása azonban a kormány átalakításához vezetett, és Buriánt nevezte ki az uralkodó a Monarchia új külügyminiszterének. Elődjétől eltérően a magyar Burián szilárdnak érezte a Monarchia nagyhatalmi pozícióját. Ugyanakkor abszurdnak vélt minden olyan, Olaszországnak és Romániának – a Monarchia szövetségeseinek – tett engedményt, ami a semlegességért cserébe területeket juttatott volna ezeknek az országoknak.⁵²

Burián első lépésként meggyőzte a németeket Róma követeléseinek visszasszágáról. Három nappal kinevezését követően, 1915. január 16-án Karl von Wedel herceg és Clemes von Podewils-Dürniz gróf vezetésével német vezérkari küldöttség látogatott az új külügyminiszterhez, és a hivatalos megbeszéléseken túl „csekély áldozatot kértek a részünkről azért, hogy Olaszország megőrizze valódi semlegességét az ellenségeink által kifejtett késztetések ellenére”.⁵³ A kezdeti elutasítást követően Burián hasonló kéréssel szembesült a német parancsnokságon, Charleville-Mézières-ben tett január 23–24-i látogatásán.⁵⁴ Berlint aggasztották az olasz pozíciók, és tartott egy északi irányú olasz támadástól, miközben a központi hatalmak csapatai Franciországnak és Oroszországban harcolnak. Burián szerint ezeket a

alatt ezek a sebtében felhúzott barakkok több száz ártatlan ember sírjává váltak.” Vlora: *Kujtime*, 199–200.

⁴⁷ Vlora: *Kujtime*, 200.

⁴⁸ Vlora: *Kujtime*, 200.

⁴⁹ Vlora: *Kujtime*, 201.

⁵⁰ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 42–50.

⁵¹ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 61.

⁵² Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 62.

⁵³ Lunn: *Austria in Dissolution*, 30.

⁵⁴ Lunn: *Austria in Dissolution*, 36.

félelmeket a német vezérkari főnök, Erich von Falkenhayn szította,⁵⁵ de nem jelentettek valódi fenyegetést, mivel az adott helyzetben a térséggel kapcsolatos olasz és antant katonai célok nem egyeztek.⁵⁶ A miniszter hitt abban, hogy az Albániában tett engedmények elegendők lesznek, hiszen értelmezése szerint a Monarchia még nem lépett Szerbia földjére, amivel életbe lépett volna a VII. cikkely.

Burián érvei nem győzték meg a németeket, és 1915 februárjának végére Berlin végleg elvetette, hogy az olaszokkal szembeni keményvonalas osztrák politikát támogassa.⁵⁷ Arra azonban elég volt Burián fellépése, hogy a német kormányt meggyőzze arról, irracionális lenne túl sok engedményt adni bármilyen Rómából érkező fenyegetésre. A német diplomácia módosulása akkor vált egyértelművé, amikor nyilvánosságra került, hogy az olaszok lőszert és tartalékokat halmoznak fel Valonában egy jövőbeni ostrom esetére.⁵⁸ Friedrich von Tschirschky bécsi német nagykövet fel is hívta Giuseppe Avarna gróf, olasz nagykövet figyelmét arra, hogy a két engedmény (Vlora és az 1912-ben az olasz–török háború eredményeként megszerzett Dodekanészosz-szigetek) csak átmeneti és a VII. cikkely értelmében az indokoltnál nagyobb kompenzációt jelent.⁵⁹ Róma ugyanakkor nem hajolt meg a Berlinből és Bécsből érkező nyomás előtt, és a Buriánnal folytatott következő megbeszélésen (1915. február 14-én) Avarna azt állította, hogy a Vlora erődje elleni invázióra az „európai érdekek” védelmében került sor. Az olasz nagykövet azt is hozzátette, hogy Vlora és a Dodekanészosz-szigetek ügye független a VII. cikkelytől, ha pedig Bécs nem hajlandó saját, olaszok lakta területeiből kompenzációt adni, akkor „súlyos következményekkel kell szembenéznie”.⁶⁰ Bollati nagykövet hasonló fenyegető hangvétellel közölte von Jagowval: amennyiben „Ausztia–Magyarország visszautasítja [a kért területi kompenzációt], az háború jelent”.⁶¹

Burián tárgyalási pozíciója 1915 márciusára tovább gyengült.⁶² Túl azon, hogy Németország nehezen akceptálta Ausztia félelmeit és aggodalmait, a katonai vereségek is komolyan számítottak a tárgyalásztalnál, nemcsak diplomáciai szempontból, de a császári döntéshozók lelkiállapotára gyakorolt hatásuk folytán is. Mindenekelőtt Przemysl eleste (1915. március 22-én)⁶³ erősítette fel a bukás és a megsemmisülés érzését Bécs és Budapest döntéshozó köreiből, különösen a Magyarország ellen irányuló, elkerülhetetlen (és minden valószínűség szerint feltartóztathatatlan) orosz invázió rémképében. Mégis az olasz–osztrák–magyar megegyezést leginkább az gátolta, hogy az olaszok titkos tárgyalásokat kezdtek az ellenséggel. 1915 februárjában az olasz király, Sidney Sonnino és Antonio Salandra minisz-

⁵⁵ Lunn: *Austria in Dissolution*, 36.

⁵⁶ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 62.

⁵⁷ Bethmann Hollweg német kancellár 1915. február 6-án kelt levelében felhívta Friedrich von Tschirschky bécsi nagykövet figyelmét, hogy Németország biztonsága elsődleges az Ausztia–Magyarország ellen irányuló olasz területi igények kapcsán: „A zsarolóknak tett engedmény elleni teljesen érthető ellenkezés a második helyre kell, hogy kerüljön Németország létéért való aggodalmunk mellett.” Shanafelt: *The Secret Enemy*, 61.

⁵⁸ HHStA PA XIV/68, A korfui konzulátus a külügyminisztériumnak, 1915. február 7.

⁵⁹ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 63.

⁶⁰ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 63.

⁶¹ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 63.

⁶² A március 8-án tartott osztrák–magyar közös minisztertanácson Burián elkeseredettségében felvette Trentino átengedését az olaszoknak; ugyanezért a pesszimista ötletért elődjét két hónappal korábban elbocsátották hivatalából. Shanafelt: *The Secret Enemy*, 63.

⁶³ Przemysl 1914 októbere és 1915 márciusa közötti ostromáról inspiráló leírást ad: Watson: *The fortress: the great siege of Przemysl*, i. m.

terelnök a Monarchia elleni katonai támadás mellett döntött, és március 11-én a *Consulta* tárgyalásokat kezdett az antant hatalmakkal arról, hogy meghatározzák Olaszország jövőbeni részvételét a háborúban.⁶⁴ Március 20-án James Rennel Rodd római brit nagykövettel folytatott megbeszélésén Sonnino kifejtette Közép-Európával és a Balkánnal kapcsolatos nézeteit. Az olasz külügyminiszter deklarálta, hogy Róma és London egyaránt érdekelt nem szláv államok egy csoportjának létezésében (Románia és Magyarország, az utóbbi magában foglalná Horvátországot is a háború után) a Fekete-tengertől az Adriáig. Sonnino nem javasolta a Monarchia teljes felbontását, de a határok újrajrészolásával az a német nyelvű területek és Cseh-Morvaország köré központosult volna. Egy területileg sokkal kisebb Ausztria a többi nem szláv állammal ütközőzónát képezett volna, amely elválasztja a szláv világot Németországtól és Oroszországtól, miközben az olaszok szabad kezet kapnának az Adria és a Nyugat-Balkán térségében.⁶⁵ Ráadásulként Sonnino egy kisebb, de független muszlim Albániát javasolt Róma ellenőrzése alatt.⁶⁶

Az olaszok és az antant hatalmak közti tárgyalások intenzívebbé váltak, és 1915. április 2-án Ljubomir Mihajlović római szerb követ találkozott Sonninoval. Utolsó látogatásán, mielőtt Cetinjébe helyezték volna át, Mihajlović azt tanácsolta a miniszternek, hogy az adriai kérdésben Szerbiával is állapodjon meg,⁶⁷ mivel Belgrád szerint „szükséges, hogy Olaszország is elfogadja Szerbia és Horvátország egyesülését”.⁶⁸ Sonnino azonban hezitált, nemcsak azért, mert *de jure* Olaszország még nem lépett be a háborúba, hanem a Szerbia vezetésével megvalósuló délszláv egység éles ellentétben állt azzal az olasz céllal, hogy a gyámsága alatt tartson számos kis nyugat-balkáni államot. A háborús célokat tekintve a Belgrád és Róma közti ellentéteket a többi nagyhatalommal kapcsolatos katonai szükségletek könnyen felülírták, és 1915. április 26-án az olaszok az antanttal folytatott titkos tárgyalásaik eredményeként aláírták a londoni szerződést.

A háttérben zajló olasz–antant megbeszélésekről nem tudva, bár azt gyanítva,⁶⁹ a Bécs és Róma közti párbeszéd 1915. áprilisában mélypontra került. Burián képtelen volt az olasz kéréseket diplomáciai eszközökkel tovább feltartóztatni, és április 17-én „bedobta a kesztyűt” a *Consulta* „túlzó követeléseivel” szemben.⁷⁰ A miniszter tájékoztatta Avarna gróft, hogy bármilyen Trentinón túli engedmény (vagyis Isonzó, Tirol, Trieszt és a szigetek) „összecszegeztethetetlen Ausztria–Magyarország alapvető érdekeivel”,⁷¹ továbbá elutasította, hogy a Monarchia teljes érdektelenséget mutasson Albánia kapcsán.⁷² Burián visszautasítása *per se* nem függött össze további területi koncessziók teljes elvetésével, inkább ahhoz a területhez kapcsolódott, amit Bécs hajlandó volt feladni. A külügyminisztérium felső vezetése tudta, amennyiben Ausztria–Magyarország semmit sem ajánl fel a Róma által vágyott területek közül, az háborúhoz vezet Olaszországgal. Így a külügyminiszter és kollégái min-

⁶⁴ Lásd az Edward Graynek címzett olasz igények listáját tartalmazó hivatalos feljegyzést: *L'Intervento dell'Italia nei documenti segreti dell'Intesa*, 84–87.

⁶⁵ A miniszter pontosan a Fekete-tengertől az Adriai-tengerig terjedő államsávról beszélt, amely nem szláv és nem német (*una fascia da Mar Nero a Adriatico, né tedesca né slava*). Sonnino: *Diario Vol. II (1914–1916)*, 116.

⁶⁶ Sonnino: *Diario II.*, 114.

⁶⁷ Sonnino: *Diario II.*, 121.

⁶⁸ Sonnino: *Diario II.*, 121.

⁶⁹ Lunn: *Austria in Dissolution*, 56.

⁷⁰ Lunn: *Austria in Dissolution*, 53–54.

⁷¹ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 65.

⁷² Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 65.

den reményüket abba helyezték, hogy az Albániában adandó területi engedmények fontosabb prioritást jelentenek Olaszország számára, mint a Monarchia olaszok lakta tartományai. Burián azonban elszámította magát nyers válaszával, és tévesen remélte, hogy ezzel az olasz kormányt eltántorítja attól, hogy Róma a területi kérdéseket újra a tárgyalások napi-rendjére vegye. Fried helyesen állapítja meg, hogy ebben az időben a Monarchia nem úgy viselkedett, ahogyan egy nagyhatalom irányítja a külpolitikáját.⁷³ A külügyminisztérium nemcsak kész volt feladni adriai céljait a birodalom területi integritásának megőrzése érdekében, de az olasz „zsaroló” politika foglya is maradt – ironikus módon épp ez vezetett korábban Berchtold bukásához.

A Monarchia reménytelen helyzete még inkább nyilvánvalóvá vált a szövetségeseivel 1915. április 24-én folytatott megbeszélésen. Burián ekkor arról győzködte Bethmann-Hollweg kancellárt és Falkenhaynt, hogy az olaszoknak Trentinón túl tett további engedmények lényegét tekintve azt jelentik, hogy a „Monarchia önként lemond a nagyhatalmi státuszáról”.⁷⁴ A kormány ugyan nyitott volt arra, hogy az olaszok Albániában „további befolyásra” tegyenek szert „anélkül, hogy [a Monarchia nyilvánosan] deklarálná ottani érdektelenségét”.⁷⁵ Ugyanazon a napon megkezdődött az Oroszország elleni Gorlice-Tarnów menti offenzíva, a *Ballhausplatz* feje értesítette Sonninót, hogy kormányja „kellő szívéllyel” tanúsított Albániában az olaszok irányában azzal, hogy nem tiltakozott, amikor a *Consulta* „tulajdonba vette” Valonát. Ezen túlmenően Bécs kész elismerni az olasz érdekszféra bővülését Albániában azért, hogy megőrizze a békét a két ország között. Arra az esetre, ha Sonnino ezt visszautasítaná, Burián utasította Karl von Macchio római követet, hogy egyezzen bele bizonyos területi módosításba az Isonzó vonalánál, egy olasz egyetem felállításába Triestben és legfőképpen Ausztria teljes érdektelenségébe Albánia kapcsán.⁷⁶ A külügyminisztérium sohasem kapott választ az újabb javaslatra, mert aznap Olaszország hivatalosan is elhagyta a hármas szövetséget (1915. május 3–4-én). A Teschenben május 8–9-én folytatott magas szintű megbeszéléseken Burián még egy kísérletet tett arra, hogy Rómát visszakényszerítse a tárgyalóasztalhoz, s végső ajánlatként felajánlotta Triest, Isonzó, Albánia és az adriai-tengeri Pelagosa sziget átadását.⁷⁷ Bécs utolsó javaslatával már semmit sem ért el, és az ellenséges olasz magatartás eredményeképp Olaszország 1915. május 23-án hivatalosan is hadat üzent a Monarchiának.⁷⁸

Fordította: VUKMAN PÉTER

⁷³ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 65.

⁷⁴ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 65–66.

⁷⁵ Április 22-én Sonnino nem tartotta kielégítőnek Burián elutasító válaszát, és ismét kérte a *Ballhausplatzot*, hogy haladéktalanul engedje át a szóban forgó (olasz) területeket. Lunn: *Austria in Dissolution*, 53.

⁷⁶ Fried: *Austro-Hungarian War Aims*, 66.

⁷⁷ Lunn: *Austria in Dissolution*, 56.

⁷⁸ Fried: *The Cornerstone of Balkan Power Projection*, 434.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Bécs
 Politisches Archiv (PA I): k. 473.
 (PA XIV): k. 66, 68.
- Ministero Degli Affari Esteri, Róma, I Documenti Diplomatici Italiani (DDI)
 Quarta Serie (4): Vol. XII, doc. Nr. 470, 524.
 Quinta Serie (5): Vol. I, doc. Nr. 2.

Nyomtatott források

- Imperiali, Guglielmo: *Diario 1915-1919*. Catanzaro, 2006.
L'Intervento dell'Italia nei documenti segreti dell'Intesa. Rome, 1923.
 Sonnino, Sidney: *Diario. Vol. II (1914-1916)*. Bari, 1972.
 Vlora, Syrja: *Kujtime: Nga fundi i sundimit Osman në luftën e Vlorës*. Tiranë, 2013.

Szakirodalom

- Boeckh, Katrin: *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg: Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*. München, 1996.
- Csaplár-Degovics, Krisztián: *La rivalita fra l'Italia e l'Impero Austro-Ungarico concernente l'Albania (1878-1912)*. In: Turgonyi, Zoltán – Ruspanti, Roberto (eds.): *All'ombra della Grande Guerra*. Budapest, 2017. 221-248.
- Csaplár-Degovics, Krisztián: *The Causes of the outbreak of World War I and their representation in Serbian Historiography*. In: Demeter, Gábor – Katona, Csaba – Peykovska, Penka (eds.): *Bulgaria and Hungary in the First World War: A view from the 21st century*. Budapest, 2020. 25-86.
- Csaplár-Degovics, Krisztián: *Austro-Hungarian Colonial Ventures: The Case of Albania*. Hungarian Historical Review, vol. 11. (2022) No. 2. 267-304. <https://doi.org/10.38145/2022.2.267>
- Deusch, Engelbert: *Das k. (u.) k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet*. Wien-Köln-Weimar, 2009.
- Elsie, Rober: *Historical Dictionary of Albania*. Plymouth, 2010. (2nd ed.)
- Fieldhouse, David Kennet: *The Colonial Empires: A Comparative Survey from the Eighteenth Century*. London, 1982. (2nd ed.)
- Fried, Marvin Benjamin: *The Cornerstone of Balkan Power Projection: Austro-Hungarian War Aims and the Problem of Albanian Neutrality, 1914-1918*. Diplomacy & Statecraft, vol. 23. (2012) No. 3. 425-445. <https://doi.org/10.1080/09592296.2012.706532>
- Fried, Marvin Benjamin: *Austro-Hungarian War Aims in the Balkans during World War I*. New York, 2014. <https://doi.org/10.1057/9781137359018>
- Giannini, Amadeo: *La Questione Albanese*. Roma, 1925.
- Heaton-Armstrong, Duncan: *The Six Month Kingdom: Albania 1914*. London, 2015.
- Lunn, Brian: *Austria in Dissolution: Being the personal recollection of Stephan, count Burián*. New York, 1925.
- MacMillan, Margaret: *The war that ended peace: The road to 1914*. New York, 2013.
- Prela, Zef: Mbi politikën Austro-Hungare në Shqipëri në çerekun e fundit të shek. XIX-të. In: *Buletini i Universitetit Shtetëror të Tiranës*. Tiranë: Seksioni i Shkencave Shoqërore, vol. 1. (1960) 183-216.
- Prela, Zef: *Problemi shqiptar dhe politika austro-hungareze: 1897-1912*. In: *Mbi Lëvizjen Kombëtare Shqiptare*. Tirana, 1962. 102-205.
- Pribram, Alfred Francis: *Die politischen Geheimverträge Österreich-Ungarns 1879-1914: Nach Akten des Wiener Staatsarchivs (Band. 1)*. Wien-Leipzig, 1920.
- Rauchensteiner, Manfred: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburger-Monarchie*. Wien, 2013. <https://doi.org/10.7767/boehlau.9783205789628>

-
- Schanderl, Hanns Dieter: *Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens 1877-1908*. Wiesbaden, 1971.
- Shanafelt, Gary: *The Secret Enemy: Austria-Hungary and the German Alliance (1914-1918)*. New York: Columbia, 1985.
- Stickney, Edith Pierpont: *Southern Albania or Northern Epirus in European International Affairs (1912-1923)*. Stanford, 1926.
- Watson, Alexander. *The fortress: the great siege of Przemyśl*. London, 2019.